

„Sclaviam devastaverunt...”

III. Ottó politikája az elbai szlávokkal szemben

Tudományos Diákköri dolgozat

Tóth Ákos

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Történelem BA II. évfolyam

Témavezető:

Dr. Nagy Balázs

habilitált egyetemi docens

ELTE BTK Történeti Intézet, Középkori Történeti Tanszék

Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

Középkori Történeti Tanszék

Budapest, 2024

Bevezetés

A 10. századi Elba mente – a korabeli és azt követő elbeszélő források alapján megalkotott kép szerint – a német uralkodók, valamint a szászok és az ún. elbai szlávok ütközőzónája volt. Ezen régió történetét a 10. század első felében Corveyi Widukind *Res gestae Saxonicae* című műve mutatja be, amelyet a mai napig előszeretettel használ a történelemtudomány.¹ Az általa megfestett kép egy ádáz és soha véget nem érő harcokkal sújtott határvidéket mutat, amelynek ékes példája a harmadik könyv 55. fejezetében bemutatott csata, melynek következtében hétszáz katonát lefejeztek és a törzsfő fejét karóba húzták.² A gyakran megismétlődő csatákon túl dicsőséges hadjáratok, lázadások és újabb pusztító összeütközések sorozatáról olvashatunk, melynek végső eredménye a különböző szláv törzsek adófizetésre kényszerítése. Az ármánykodás is szerepet játszott a kialakuló határörgrófságok történetében, mint például Gero örgróf nevezetes vérbankettje, amely során az ellene merényletet tervező szláv hercegeket magához hívta lakomázni, végül pedig a lerészegedett hercegeket megölette.³ Ezek és hasonló történetek azt a benyomást kelthetik, hogy a régióban a két fél élet-halál harca sohasem csillapodott kiváltképp Madarász Henrik uralkodásától kezdve, I. Ottó uralkodásának kezdeti éveit bezárólag.

Az elmúlt század során egyre bővülő szakirodalom a témával kapcsolatban ennél egy enyhébb képet vázol fel. Míg a század elején elfogadott volt, hogy ezek a megismétlődő hadjáratok területfoglalás céljából történtek, addigra a század végén már inkább az adófizetés kikényszerítését jelölték meg fő motiváló tényezőként. Ezen túl nagy fordulatot jelentett az 1960-as évektől kezdődő kutatás, mely inkább az egymás mellett élésre fókuszált az Elba mentén. Míg a *Drang nach Osten* alapjára épülő historiográfia erejét veszítette, hatása ugyanúgy megérződik a későbbi szakirodalmi munkákban is, elsősorban azokban, mely I. Ottó császár keleti politikáját célozzák bemutatni.⁴

¹ Widukind munkájának általam felhasznált latin kiadása: Widukindi Res Gestae Saxonicae : Ex Recensione Waitzii. Szerk. Georg Heinrich Pertz. Hannover 1839.; angol nyelvű fordítása: *Widukind of Corvey.: Deeds of the Saxons.* Transl. Bernard S. Bachrach – David S. Bachrach. Washington D.C. 2014. (továbbiakban: Widukind–Bachrach, 2014); magyar nyelvű fordítása: A szász történet három könyve. ford. Magyar László András. Budapest, 2009.

² Widukind–Bachrach, 2014. 134-135.

³ Widukind–Bachrach, 2014. 81

⁴ *Gerd Althoff: Saxony and the Elbe Slavs in the tenth century.* In: The New Cambridge Medieval History III. Ed. Timothy Reuter. Cambridge 2008. 278-279.

Ottónak már uralkodásának első évében egy szlávok elleni hadjáratra kellett vonulnia, amely után lefektette a terület feletti uralmának alappilléreit: létrehozta az örgrófságokat és ezekkel együtt a burgwardokat, a birodalmi egyházszervezetet és a magdeburgi püspökség – majd 967-től érsekség – székesegyházi iskoláját. Ezek az intézmények és infrastruktúra kisebb-nagyobb fennakadásokkal megtartották a császári hatalmat a térségben, egészen a 983. nagy szláv felkelésig.⁵

Az előbbiekben felvázolt felfogást a közelmúlt évtizedeiben írt tanulmányok cáfolni kezdték és rámutattak, hogy milyen ellentmondásokat örökítettek tovább és bevonták a régészeti adatokat is a kutatásba. Ebben az újabb paradigmaváltásban nagy szerepet vállalt Gerd Althoff és Christian Lübke, akik hangsúlyozták hadjáratok adóbehajtó szerepét, az eddig felvázolt hatalmi struktúra tökéletlenségét és az uralkodói célok inkonzisztenciáját.⁶ Viszont továbbra is fennmaradt a 983. évi lázadás törésvonal szerepe, mely után a térség integrációja több mint egy évszázadra megszakadt.⁷ Gyakran a tanulmányok ezt jelölik meg, mint kutatásuk önkényes határát, amely miatt III. Ottó hozzájárulása az Elba menti régió történetében alulreprezentált. Emiatt ezen tanulmány célja a 983. évi lázadás okainak, lefolyásának és következményeinek vizsgálata a jelenleg is megújuló historiográfia lencséjén keresztül, valamint a III. Ottó uralkodása folyamán lezajlott hadjáratokkal kapcsolatos legfontosabb információk összegyűjtése.

A 983. évi felkelés története az elbeszélő források szemszögéből

A német történetírásban nagy nyomot hagyó ún. *Slawenaufstand* története az ezredforduló német nyelvterületén íródott elbeszélő forrásaiban csak kevés helyen szerepel részletes leírással. Az évkönyvirodalomban először a hildesheimi évkönyvben találkozhatunk egy általános hangnemű feljegyzéssel, mely egyedül arról tesz megjegyzést, hogy a szlávok fellázadtak.⁸ Ezen túl semmilyen más konkrétumot nem említ, köztük a felkelés helyszínét sem,

⁵ Pósn László: Németország a középkorban. Debrecen 2003. 30-31., 36-38.

⁶ Gerd Althoff: Saxony and the Elbe Slavs in the tenth century. In: The New Cambridge Medieval History III. Ed. Timothy Reuter. Cambridge 2008.; Gerd Althoff: Otto III. Transl. Phyllis G. Jestice. State College 2003.; Christian Lübke: Before Colonization: Christendom at the Slav Frontier and Pagan Resistance. In: The Germans and the East. Ed. Charles Ingrao–Franz A. J. Szabo. West Lafayette 2008.

⁷ Alexis Peter Vlasto: The entry of the Slavs into Christendom. An introduction to the medieval history of the Slavs. Cambridge 1970. 148.

⁸ 983: „et eodem anno Sclavi rebbelles effecti sunt” Georg Waitz: Annales Hildesheimenses (Monumenta Germaniae Historica.) Hannover 1878. 24.

amely bizonytalanná teszi, hogy ez a feljegyzés bizonyosan a nagy szláv lázadáshoz köthető.⁹ A további évkönyvekben, amelyekben említést tesznek egy 983. évi szláv felkelésről, mint ahogy a niederaltaich-i évkönyvben is, azokról bizonyította az eddigi forráskritikai kutatás, hogy a hildesheimi évkönyv szöveg hagyományát folytatták tovább.¹⁰

Emiatt érdemes részletesebben megvizsgálni a hildesheimi évkönyv hitelességét, mely alapján megítélhetjük az előbbi feljegyzés relevanciáját. A jelenlegi szakirodalom konszenzusa alapján az ezredfordulótól kezdve, de még inkább II. Konrád uralkodásától hiteles információkat közöl, amely a mára elveszett *Annales Hildesheimenses minores* évkönyvben volt megtalálható. Ennek párja a szintén elveszett *Annales Hildesheimenses maiores*, amelyet feltételezhetően nem sokkal 983 után kezdték el vezetni, ezáltal ez a legközelebbi kortárs forrása az eseményeknek. Sajnos ennek a közvetlen áthagyományozódása bizonytalan, és ugyanúgy figyelembe kell vennünk azt is, hogy a ránk maradt legrégebbi kézirat, melyet csak 1022-től kezdtek el írni, tartalmazhat átvételeket a későbbi krónikákból, ez esetben Thietmartól. Ezentúl arra is érdemes gondolni, hogy az *Annales Hildesheimenses maiores* alapját a szintűgy elveszett hersfeldi évkönyv másolata adta, amelyet a későbbiekben visszaköszönő quedlinburgi évkönyv is felhasznált. Ezáltal az sem zárható ki, hogy nem a hildesheimi évkönyv egyik szerzőjének saját hozzáfűzése volt a szlávok lázadásáról szóló mondat.¹¹

Ezzel a keveset mondó és rövid bejegyzéssel ellentétben, a felkelésről való jelenlegi tudásunk nagy része két forrásból származik: az egyik Merseburgi Thietmar krónikája, a másik Brémai Ádám *Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum* című munkája. Ezeken kívül még további, később szerkesztett évkönyvek és krónikák – mint például a gyakran használt *Chronicon Slavorum* Helmold von Bosautól – is beszámolnak az eseményekről, de legtöbbjük ezen két munka szövegéből indul ki vagy másolja azt, ezért a kutatásomban csak ezzel a két forrásszöveggel foglalkoztam behatóbban.¹² A két mű megírása közti majd ötven év bizonyos

⁹ Az évkönyv általam használt latin kiadása: Georg Waitz: *Annales Hildesheimenses* (Monumenta Germaniae Historica.) Hannover 1878. (továbbiakban: *Waitz G.: Annales Hildesheimenses* (MGH)); és angol nyelvű fordítása: Bethany Hope Allen: *The Annals of Hildesheim*. New Hampshire 2005.

¹⁰ Graeme Dunphy: *Annales Althenses*. *Annals of Niederaltaich*. In: *The Encyclopedia of the Medieval Chronicle* I. Ed. Uő. Leiden 2010. 53.

¹¹ Thomas Schauerte: *Annales Hildesheimenses*. In: *The Encyclopedia of the Medieval Chronicle* I. Ed. Graeme Dunphy. Leiden 2010. 68.; Max Manitius: *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters*. München 1923. 283-284.

¹² Lisa Wolverton–Jonathan Lyon–Chris Halsted: *The Medieval Elbe. Slavs and Germans on the Frontier*. H. é. n. (URL: <https://themedievalelbe.uoregon.edu/events-983> – a letöltés ideje 2024. 09. 20.)

aggályokat kelthet a munkák egymásra való hatásával kapcsolatban, de a történelemtudomány jelenleg két egymástól függetlenül megírt forrásnak tartja őket.¹³

a) Merseburgi Thietmar: *Chronicon*

Az időrendi sorrendre való tekintettel először Thietmar krónikáját szeretném bemutatni, röviden kitérve az író személyére is.¹⁴ A szerző a korszak egyik kiemelkedően művelt egyházi személye volt, aki a quedlinburgi kolostori és magdeburgi székesegyházi iskolákban szerzett tudását is felhasználta főművében. Egyházi pályafutása csúcspontját 1009-ben érte el, amikor II. Henrik császár kinevezte a nem sokkal korábban újraalapított merseburgi egyházmegye püspökévé.¹⁵ Élete majdnem egészében erre törekedett, ennél fogva II. Henrik elnyerte a püspök örök háláját, aki itt Merseburgban kezdte el megírni krónikáját.¹⁶

A krónika végigköveti az Ottó-dinasztia uralkodóit Madarász Henriktől kezdve II. Henrikig. A korai időszak eseményeit főleg Corveyi Widukind munkájából kiindulva vázolta fel, de III. Ottó uralkodásáról már saját gondolatait és feljegyzéseit írta le.¹⁷ Megítélése az uralkodóról viszont nem pozitív. Egyenes vádaskodást nem láthatunk III. Ottó keleti politikájával kapcsolatban, viszont lengyelországi tetteit elítélve szemléli. Véleménye szerint hiba volt a megbízhatatlan Vitéz Boleszláv szerepének erősítése a III. Ottó által Gnieznóban tett gesztusok által.¹⁸ Továbbá II. Henrik iránt táplált mérhetetlen elismerése és tisztelete is befolyásolhatta ezt az elítélést. A III. Ottót követő uralkodó keleti politikája teljes mértékben eltért elődjétől – Vitéz Boleszláv ellen hosszadalmas háborút vezetett – amely sokkal inkább Thietmar elképzeléséhez igazodott. A Henrikhez fűződő odaadása pedig abból is adódik, hogy a 981-ben megszüntetett merseburgi püspökséget újjászervezte 1004-ben, amelynek székét 1009-ben Thietmar foglalta el. Számára a püspökség központi szerepet játszott, annak megszüntetése okozta a 983. évi lázadással kicsúcsosodó, egymást követő kríziseket és felélesztése hozta

¹³ Grzegorz Bartusik–Radosław Biskup–Jakub Morawiec: Introduction. In: Adam of Bremen's Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum. Origins, reception and significance. Ed. Grzegorz Bartusik – Radosław Biskup – Jakub Morawiec (Studies in medieval history and culture.) New York 2022. 3.

¹⁴ A krónika latin nyelvű kiadása: Robert Holtzmann: Thietmari Merseburgensis Chronicon (Monumenta Germaniae Historica.) Berlin 1935. (továbbiakban: Robert H.: Thietmari Chronicon (MGH))

¹⁵ David A. Warner: Thietmar of Merseburg. In: The Encyclopedia of the Medieval Chronicle I. Ed. Graeme Dumphy. Leiden 2010. 1424-1425.

¹⁶ David A. Warner: Ottonian Germany. The Chronicon of Thietmar of Merseburg. Manchester 2001. 17-18. (továbbiakban: Warner D.: The Chronicon of Thietmar)

¹⁷ Warner D.: The Chronicon of Thietmar. 62.

¹⁸ Warner D.: The Chronicon of Thietmar. 21.

vissza a világból elveszett rendet. Ezt a meggyőződését a harmadik könyv előszavában világosan kimondta.¹⁹

Thietmar krónikájának negyedik könyvében, annak tizedik fejezetében leírja, hogy ő szerinte III. Ottó miképp állt Merseburg kérdéséhez, mely uralkodásának évei során újból és újból felmerült. Szerinte a császár lelkében buzgóság lapult a püspökség újjáalapítására, amelyet még édesanyja Theophanu ültetett el benne. A régens császárnő álmában látomás során kötelezte el magát a püspökség mellett, és fiát arra kötelezte, hogy apjának II. Ottónak lelki üdvössége érdekében állítsa helyre Merseburgot.²⁰ Annak ellenére, hogy ezt nem sikerült saját életében elérni, mégis a térség egyházi ügyeibe való beavatkozásai alapján arra következtethetünk, hogy közvetett szerepet vállalt az újjászervezés egyházi kereteken belüli megvalósításában.²¹

Ezzel ellentétben a szlávokról formált ítélete markánsan kárhoztató, amely egyáltalán nem meglepő ismerve a korszak jellemzőit és Thietmar múltját, mégis érdemes kitérni erre a Brémai Ádám hozzáállásával való összehasonlítás érdekében. Démoni kultuszként mutatja be a nem keresztény szlávok vallásosságát, akiknek az elpusztítása érdeke az összes szász szabad embernek. Mégis ő hagyta ránk az elbai szláv társadalom és a szláv ősvallás legrészletesebb leírását.²²

Művében gyakran fordul elő, hogy bizonyos tetteket csodás jelenetekkel bővít ki, amelyek vagy enyhítik a szörnyű tett súlyosságát vagy az isteni igazságosságot bizonyítják.²³ Az egyik ilyen, amikor a szlávok elérték Hamburg püspöki városát és a fosztogatás közepette megjelent egy arany kéz az égből, amely az égő városhoz ért. Thietmar következtetése ebből, hogy Isten avatkozott be a városban őrzött ereklyék érdekében, hogy megmentse azokat a barbár szlávoktól.²⁴ Legnagyobb valószínűséggel ez a történet Thietmar saját alkotása és nem egy helyi legenda parafrázisa, abból ítélve, hogy maga a hamburg-brémai egyházmegye történetírója, Brémai Ádám se számol be hasonló csodatetről, annak ellenére, hogy az ő munkájából sem hiányoznak a csodás elemek.

¹⁹ Christopher Stauter Halsted: A Rebellion Invented by Thietmar of Merseburg. H. é. n. [2020]. 10.

²⁰ Robert H.: Thietmari Chronicon (MGH) 143.

²¹ A merseburgi egyházmegye kérdéséről bővebben: Gerd Althoff: Otto III. Transl. Phyllis G. Jestice. State College 2003. 62-65.

²² Warner D.: The Chronicon of Thietmar. 41.

²³ Warner D.: The Chronicon of Thietmar. 4.

²⁴ Warner D.: The Chronicon of Thietmar. 142.

Thietmar beszámolója a 983. évi felkelés történetéről a harmadik könyv 17-19. fejezetében bontakozik ki, egy a 24. fejezetben leírt, a quedlinburgi évkönyvből átvett visszautalással kibővítve. A lázadás okának Dietrich örgróf arroganciáját jelöli meg egyedüli indítékként. Az említett örgróft a jelenlegi kutatás Dietrich von Haldensleben személyével köti össze.²⁵ Thietmar a lázadás kezdőpontjának július 29-t jelöli ki, amikor Havelberg székesegyházának őrzőit megölték, és elpusztították a templomot. Innen továbbállva három nap múlva a brandenburgi püspökség ottmaradt egyházi személyeit lemészárolták és kirabolták a székesegyházat. Thietmar undorral írja le, hogy a sírrablástól sem rettentek vissza a szláv támadók. A következő fejezetben az abodriták és fejedelmük Mistui által követett útvonalat részletezi. Első tettük a kalbei monostor elpusztítása volt, ami után Hamburg felé vették az irányt. Hamburg felgyújtásakor és kifosztásakor említi azt a csodás jelenetet, amit már ezelőtt részleteztem. A pusztítás mértékét a következő fejezetben ecseteli, miszerint a Tanger folyó vonaláig elpusztítottak minden burgot és várost.

Thietmar az egyedüli, aki számot ad a lázadás után következő ellencsapásról. Erről onnan értesülhetett, hogy állítása szerint apja is részt vett a szlávok elleni ütközetben. Rajta kívül a csatában harcolt még az elmenekült Dietrich örgróf, Giseler magdeburgi püspök, Hildeward halberstadti püspök, Rikdag meissenai örgróf, Hodo, lausitzi örgróf, Binizo, merseburgi gróf és Frigyes palotagróf, valamint Dudo, akinek kiléte ismeretlen. Thietmar elsőpró sikernek ábrázolja a csatát, amelyben egyedüli hiba a korai táborbontás volt, aminek a következtében a túlélő szlávok elmenekültek.²⁶

b) Brémai Ádám: *Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum*

A következő elbeszélő forrás, mely a felkelés egy másik részletéről ad részletesebb beszámolót, Brémai Ádám munkája a hamburg-brémai egyházmegye történetéről.²⁷ Az 1070-es években megírt mű a szerző saját elmondása alapján nagy mértékben II. Svend dán király elbeszéléseiből és udvarából merít, akinek nevét az általam vizsgált részletben is megemlíti.²⁸ A mű nagyrészt

²⁵ Benjamin Arnold: *Medieval Germany 500-1300: A Political Interpretation*. Toronto 1997. 46.

²⁶ Warner D.: *The Chronicon of Thietmar* i. m. 141-143., 146.

²⁷ A geszta latin nyelvű kiadása: Bernhard Schmeidler: *Magistri Adam Bremensis Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum* (Monumenta Germaniae Historica.) Hannover–Leipzig 1917. (továbbiakban: *Bernhard S.: Gesta Hammaburgensis* (MGH))

²⁸ Bővebben II. Svend szerepéről Brémai Ádám munkájában: Jakub Morawiec: *Sven Estridsen as Adam's informant*. In: *Adam of Bremen's Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum. Origins, reception and significance*. Ed. Grzegorz Bartusik – Radosław Biskup – Jakub Morawiec (Studies in medieval history and culture.) New York 2022. 61-80

inkább a Skandináv-félsziget középkori történelmével foglalkozik, de a második könyvben számunkra releváns információk is találhatók.²⁹

Brémai Ádám beszámolója a lázadás lefolyásáról a második könyv, 40-45. közötti fejezetekben bontakozik ki, amelyekhez további releváns scholiák csatlakoznak. A Thietmárnál nem szereplő részletek közül megemlíti Oldenburg városának kifosztását és lakosainak lemészárlását. A sok keresztény lakos közül csak 60 papot hagytak életben a gúny kedvéért, akik végül keserves és brutális kínzások között mártírhalált haltak. A szlávok barbár viselkedését több helyen is hangsúlyozza. Végezetül úgy értékeli az eseményeket, hogy az Elbától keletre fekvő területek végleg leszakadtak a keresztény egyház testéről.³⁰ Meglepő, hogy Thietmarral ellentétben a szlávokról alkotott képe sokkal inkább szelíd és megértő, annak ellenére, hogy a szóban forgó egyházmegye szintű veszített hatalmából a lázadás folyamán. Megítélése szerint a túlságosan elnyomott szlávoknak nem volt más lehetőségük, mintsem hogy fellázadjanak. Többször említi Dietrich örgróf gonoszságát, sőt haláláról is úgy ír, mint amit megérdemelt volna bűneiért.³¹ Megfogalmazása nem arra emlékezteti az olvasót, hogy ez egy jogtalan zendülés lenne a császár vagy a tartományúr ellen, hanem egy jogos felszabadulás több évnyi elnyomás után.³² Ez az elnyomás feltételezhetően eltúlzott adó formájában nyilvánult meg, de a vérlázító bánásmódot egy történeten keresztül is bemutatja. Egy szláv herceg meg akarta kérni Bernhard herceg unokahúgának a kezét. Cserébe katonákat kellett neki adnia az itáliai hadjáratához, amit teljesített. Viszont a leánykérést Dietrich örgróf megghiúsította és a szláv herceget meggyalázta ezekkel a szavakkal: a herceg nőrokona nem adható egy kutyának.³³

Az agresszivitás újraértelmezése

Mint ahogy a bevezetőben is említettem, a 19. századi német történetírás az előbb tárgyalt elbeszélő források által rajzolt képet minimális fenntartásokkal elfogadta és a keleti terjeszkedés kultúrpolitikai elképzeléséhez hozzáigazította. Ennek ellenére a témakör a kutatás

²⁹ *Rasma Lazda*: Adam of Bremen. In: The Encyclopedia of the Medieval Chronicle I. Ed. Graeme Dumphy. Leiden 2010. 68.; *Max Manitius*: Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters. München 1923. 12.

³⁰ *Bernhard S.*: Gesta Hammaburgensis (MGH) 101-106

³¹ Schol. 31.: „Theodoricus marchio, depulsus ab honore et ab omni hereditate sua, prebendarius apud Magdeburg vitam finivit mala morte, ut dignus fuit.” in *Bernhard S.*: Gesta Hammaburgensis. (MGH) 104.

³² „Tunc vero et Sclavi a christianis iudicibus plus iusto compressi excusso...” in *Bernhard S.*: Gesta Hammaburgensis. (MGH) 102.

³³ Schol. 27.: „Sermo est ducem Sclavanicum petisse filio suo neptem ducis Bernardi cumque promississe. Tunc princeps Winulorum misit filium suum cum duce in Ytaliam cum mille equitibus, qui fere omnes ibi sunt interfecti. Cumque filius ducis Sclavanici pollicitam mulierem expeteret, Theodoricus marchio interceptit consilium, consanguineam ducis proclamans non dandam esse cani.” in *Bernhard S.*: Gesta Hammaburgensis. (MGH) 102.

perifériáján maradt, ugyanis egy sikertelen előzményének tekintették a 12. században lezajlott balti keresztes hadjáratoknak és az ún. *Ostsiedlungnak*.

A második világháborút követő historiográfia viszont egyértelmű okokból elvetette ezt az elképzelést és újragondolták a balti térség dinamikáját és a német jelenlétet a 12. századot megelőzően. Az első átfogó munkát Wolfgang Brüske alkotta meg 1955-ben, aki már előtte is hangsúlyozta a téma elhanyagoltságát és a kutatásban való elmaradottságát.³⁴ Viszont itt még csak elkezdődött az a paradigmaváltás, amit majd Christian Lübke és Gerd Althoff munkái fémjeleztek a század végére. Ennek kezdetét az a regesztagyűjtemény jelezte, amit az 1980-as években állított össze Lübke, melyben 900-tól kezdődően, egészen a 1050-es évekig megtalálhatók voltak a témával kapcsolatos források.³⁵ A jelenleg is aktív kutató a forrásgyűjtésen kívül számos tudományos cikket publikált az elbai szlávok történelmével kapcsolatban, legújabban pedig Brémai Ádám elbai szlávokról való megítélését boncolgatta.³⁶

Viszont a századok középkori történetének legmeghatározóbb szakértője Gerd Althoff, aki III. Ottó császárról életrajzot írt, amely a munkám kiindulópontjává vált.³⁷ *The New Cambridge Medieval History* harmadik kötetében megjelent cikke alaposan összefoglalja, hogy az új nézőpontja miket kifogásol az eddigi munkákban. Elsősorban cáfolta az eddig fennálló koncepciót Madarász Henrik és I. Ottó hadjáratairól, miszerint céljuk a térség integrálása és megtérítése volt. Szerinte a legerősebb indok, amely ezt mutatja, hogy az Ottoniánus állam és annak adminisztrációja képtelen volt teljesíteni azt a területi integrációt, amelyet a szó jelenlegi értelmezése takar. Az itineráns módon uralkodó Ottók nem lettek volna képesek a teljes birodalmi intézményrendszert átruházni az újonnan meghódított területekre. Ezen túl azt is megkérdőjelezi, hogy egyáltalán birodalmi, illetve császári ambíció volt-e a területre vezetett hadjáratok sokasága. Abból ítélve, hogy az Elba vidékén csak szász csapatokból álló haderőt vezettek a császárok, ellentétben az itáliai expedíciókkal, melyben a Birodalom teljes sereghatalma felvonult, ez erősen kérdéses. Mint Thietmar is feljegyezte, egy csak szász nemesekből álló kontingens állította meg a szlávok betörését. Ezen kívül Widukind gesztáját

³⁴ *Wolfgang Brüske*: Untersuchungen zur Geschichte des Lutizenbundes, deutsch-wendische Beziehungen des 10.-12. Jahrhunderts. Münster 1955.; a műről általánosságban továbbá: *Christian Lübke*: Zwischen Polen und dem Reich. Elbslawen und Gentilreligion. in: Polen und Deutschland vor 1000 Jahren. Hg. Michael Borgolte. Berlin 2002.

³⁵ Az általam használt 2018-ban digitalizált verzió: *Christian Lübke*: Regesten zur Geschichte der Slaven an Elbe und Oder (vom Jahr 900 an). Leipzig 2018.

³⁶ *Uő*: Adam of Bremen's View at the Polabian Slavs. In: Authorship, Worldview, and Identity in Medieval Europe. Ed. Christian Raffensperger. New York 2022. 201-218.

³⁷ *Gerd Althoff*: Otto III. Transl. Phyllis G. Jestice. State College 2003.

olvasva is inkább arra következtethetünk, hogy a császárok végső célja uralmuk elismertetése volt az Elba és Odera közt élő törzsek felett. A hadjáratok jellege is utalhat arra, hogy itt nem hosszantartó katonai jelenlét volt a cél, ugyanis a szász csapatok legkésőbb a hadászati szezon végén visszatértek hazájukba. Ennek az előnye kétszeres adófizetésben nyilvánult volna meg, ugyanis a császár főségének elismerésével világi, a birodalmi egyházszervezet elfogadásával egyházi adót voltak kötelesek fizetni.

A korábban felvázolt örgrófsági rendszer sem egyértelmű bizonyítéka annak, hogy legalább kis mértékben a császárok tervében volt egy katonai jellegű közigazgatás felállítása. Míg abban biztosak vagyunk, hogy örgrófságok léteztek egészen a 983. évi nagy szláv felkelésig, ezeknek irányításáról és az örgrófok pontos hatásköréről, annál kevésbé. Az első két keleti örgróft, Herman Billungot és Gerot, 936-ban és 937-ben történt kinevezésükkör még nem nevezték *marchionak*, hanem a *princeps militiae* kifejezést, valamint Gero esetében a *legatus* szót használják, amely jelenlegi felfogásunk szerint határvidéken alkalmazott katonai vezetőt jelenthetett. Ez az értelmezés már nem vonja magával azt, hogy ez valamilyen adminisztratív feladattal járt volna, amelyre kétségtől szükség lett volna a klasszikus elképzelés szerinti burgwardok fenntartásához.³⁸

Ha kitekintünk a szász politikai berendezkedésre az Ottók császársága alatt, szintűgy ellentmondásokba ütközünk. A szász nemesség által gyakorolt autonómia szöges ellentétet mutat azzal, hogy a keleti politika egy előre megfontolt, központi irányítású terv lett volna. Főleg a keleti határvidék környékén élő nemesek – akiket leginkább érintettek az újból és újból megtörténő határvillongások – gyakran mindennemű királyi engedély nélkül vagy tiltás ellenére is, saját erejükből támadtak rá a környező szláv törzsekre, sőt akár a Lengyel Fejedelemségre is, mint azt tette Hermann Billung. A szülőföldjüktől távollevő Liudolfingok, kik 911-et megelőzően szász hercegek voltak, a saját tartományukban gyakorolt hatalmukat nem hivatalos keretek között, de átruházták a helyi nemességre. Közülük a már említett Hermann és fia Bernard voltak azok, akik de facto helyettesítették a császárt szász hercegi pozíciójában viszont hatalmuk így sem volt abszolút a hercegségben. Az örökösödési krízishelyzeteknél láthatjuk, hogy a szász hercegi funkcióban álló személy összehívott egy nemesi gyűlést, amelyben kifejezték az általuk preferált trónörökös iránti hűségüket és

³⁸ Gerd Althoff: Saxony and the Elbe Slavs in the tenth century. In: The New Cambridge Medieval History III. Ed. Timothy Reuter. Cambridge 2008. 278-288.

támogatásukat. Viszont nincs arra utaló jel, hogy ez egy éves szintű gyűlés lett volna, amely lehetőséget nyújtott volna a legkisebb földbirtokosoknak is a politikai megnyilvánulásra.³⁹

Ezekon a megfigyeléseken kívül a térséget érintő kutatásnak egy új hulláma tűnik kibontakozni a University of Oregon szervezésében, amelynek nyilvánosan elérhető weboldala nagy segítséget nyújtott a kutatás elkezdésében és elvégzésében.⁴⁰ Céljuk, hogy apró lépésekben összegyűjtsék az elbai szlávok történelmének forrásait és ezeket további segédanyagokkal kibővítve közzétegyék. Ámbár oldaluk eléggé szegényes még, de egyik munkatársuk, Christopher Stauter Halsted kutatásai új fényt vetnek a kutatás jelenlegi álláspontjára.

Szaktervezésében az eddig kialakult szakvéleményhez megpróbálta a régóta jelenlévő, de eddig háttérbe szoruló régészeti leletek eredményeivel kibővíteni a jelenlegi koncepciókat. A burgwardok kiépítési rendszere alapján megállapította, hogy a Havel folyótól északra eső területen különös módon hiányoznak ezek az erődítmények, viszont ez a tény az ő állítása szerint sem jelenti egyértelműen a szász uralom teljes hiányát. A szász építésű erődítmények helyett proto-városias települések találhatók a Balti-tenger vízgyűjtő medencéjébe torkolló folyók mentén, amelyek régészeti leletanyaga élénk és nagy távolságokat lefedő kereskedelemre utal. A nagy mennyiségben megtalált ezüst dirhamok még a korszakban uralkodó rabszolgakereskedelem jelenlétét is igazolhatják, bár ez esetben más problémákat is érdemes figyelembe venni. Ezek a városiasodó települések és azoknak feldolgozó műhelyei képesek voltak olyan mennyiségű vagyont felhalmozni, hogy erődítményekkel tudták megvédeni magukat, ezáltal megakadályozva a szász terjeszkedést.

Ezzel ellentétben a Haveltől délre a szászokat megelőzően csak kisméretű gyűrűerődökkel uralták közvetlen környezetüket a szlávok, amelyeket könnyedén elnyomtak az újonnan épített burgwardok, így kialakítva egy szász hegemoniát a helyi szláv urak felett. Továbbá itt már nem találkozunk az előbb említett gazdag településekkel, jelezve, hogy a Baltikum vízgyűjtőterületén kívül már nem rendelkeztek azzal a vagyonnal, mint kereskedő társaik.

A térségben ismert okleveles adományokból Halsted megállapította, hogy a folyó szintűgy döntő határvonalat játszott ebben a szerepben is. Míg tőle délre birtokadományok voltak a jellemzőek, északra inkább jövedelemadományok és abból is sokkal kevesebb. Ez is igazolhatja

³⁹ *Uő*: Saxony and the Elbe Slavs in the tenth century. In: The New Cambridge Medieval History III. Ed. Timothy Reuter. Cambridge 2008. 268-277.

⁴⁰ *Lisa Wolverton–Jonathan Lyon–Chris Halsted: The Medieval Elbe. Slavs and Germans on the Frontier.* H. é. n. (URL: <https://themedievalelbe.uoregon.edu/> – a letöltés ideje 2024. 09. 20.)

a már elfogadott álláspontot, hogy az elbai szláv törzsek nagyrésze csak adófizetésre volt kötelezve. És ezt a jövedelmi forrást, amely a császár elsősorban a kolostorok és egyházak fenntartására használt fel, könnyűszerrel meg tudta zavarni akár csak az egyik törzs együttműködésének a hiánya, mint az történt a Redarii törzs esetében is. Összeségében a fennálló adófizetői rendszer túlságosan törekeny volt ahhoz, hogy teljeskörű uralomnak nevezhessük a törzsek felett.⁴¹

Szintúgy Halsted legújabb munkásságához köthető a 983. évi események megkérdőjelezése, azon belül pedig Thietmar narratívája. Míg a legfontosabb események – Brandenburg és Havelberg püspöki székhelyének lerombolása – legnagyobb valószínűséggel erre az időpontra datálhatóak, addig a felkelés további elemei problémákat és anakronizmust vetnek fel. Zeitz kifosztása a Dedi által vezetett csehek által kétségtelenül anakronizmus két okból: Dedinek egy korábbi lázadásáról más forrásokból értesülünk 976-ból, és a szerinte a támadás miatt menekülő zeitzi püspök, Hugó már 979-ben életét vesztette. De további földrajzi alapozottságú problémákba ütközünk a kalbei monostor kifosztásának történeténél. Kalbe a szláv csapatok kiindulásától tekintve az Elbán túl helyezkedik el, Havelbergtől déli irányban, ahonnan a Tanger folyó felé haladtak tovább. Ezen útvonalat követve el kellett menniük Magdeburg mellett, amely gazdag központként biztos, hogy a szláv felkelők egyik célpontja lett volna. A legegyszerűbb feltételezés ezen probléma megválaszolására, hogy Thietmar egy ismeretlen dátumú, de nem ekkori eseményt belehelyezett a történet közepébe. Végezetül Hamburg kifosztása az abodrita herceg Mstivoj által is megkérdőjelezhető. Halsted szerint Thietmar azért állíthatta össze így ezeket az egymástól eltérő és különböző időpontú szövegelemeket, hogy a felkelés emlékét még szörnyebbé tegye, és így igazolhatja elképzelését, miszerint az isteni gondviselés elhagyta a birodalmat a merseburgi püspökség felbomlasztásával.⁴²

III. Ottó hadjáratai

A 983. évi lázadást követő azonnali ellencsapás Thietmar leírásában leszűkítette a fosztogatás kiterjedését, viszont az okozottkárokat, nem tudták meg nem történné tenni. Az Elbától keletre eső terület felett az örgrófoknak mindennemű hatalma, legyen az adóztatás vagy csak nominális elismerése főségének elveszett, amelynek visszaszerzésére pár évvel később már történtek

⁴¹ *Christopher Stauter Halsted: How Saxon was the Saxon March in the Tenth Century?*. H. n. [Charlottesville] 2017. 13-24.

⁴² *Uő: A Rebellion Invented by Thietmar of Merseburg*. H. é. n. [2020]

próbálkozások. III. Ottó uralkodása idején (983-1002) több hadjárat indult az elbai szláv területek felé, amelyeken maga a király is részt vett egyes esetekben.

A lázadást követő évek hadjáratairól Thietmar és Brémai Ádám is csak elvétve ejtenek szót, és azokat is kronológiai bizonytalanságok övezik. Nagyobb segítséget nyújt ebben a kérdésben a korabeli évkönyvirodalom, köztük a már említett hildesheimi és a quedinburgi évkönyv.⁴³ Míg az előbbiről már beszéltem részletesebben a tanulmány elején, most szeretném bemutatni az utóbbit és a kettő közti összefüggéseket. Az *Annales Quedlinburgenses* az ezredfordulóra vonatkozóan a szláv területek történetének egyik legfontosabb forrása. A feltételezhetően 1008-ban elkezdett mű, időbelileg nem áll távol a vizsgált időszaktól, viszont az ezredfordulót megelőző éveknél gyakran más forrásokból indul ki, mint például hersfeldi évkönyv és az elveszett *Annales Hildesheimenses maiores*. Ez a III. Ottó korabeli elbai szláv hadjáratokat bemutató bejegyzések között is észrevehető, ugyanis a 985-987 közti hadjáratokról a hildesheimi évkönyvvel megegyező módon ír. Viszont a 994-től 997-ig terjedő bekezdések már független írás jelét mutatják, ezáltal további információkat és keresztellenőrzési lehetőséget adnak.⁴⁴

Ezen két évkönyvben talált információk alapján táblázatba gyűjtöttem a III. Ottó uralkodása alatt lezajlott hadjáratokat a térségben. A megkülönböztetés érdekében különválasztottam a szász hadjáratokat és a szlávok által kezdeményezett támadásokat, amelyeket barna és kék színű cellákkal jelöltem.

Év	Hildesheim	Quedlinburg
983		
984		
985		
986		
987		
988		
989		
990		

⁴³ Az általam felhasznált latin kiadás: *Martina Giese: Die Annales Quedlinburgenses. (Monumenta Germaniae Historica 72.)* Hannover 2004. (továbbiakban *Giese M.: Die Annales Quedlinburgenses (MGH)*)

⁴⁴ *Michał Tomaszek: Annales Quedlinburgenses. In: The Encyclopedia of the Medieval Chronicle I. Ed. Graeme Dumphy. Leiden 2010. 80-81.*

991		
992		
993		
994		
995		
996		
997		
998		
999		
1000		
1001		
1002		

1. táblázat: Elbamenti hadjáratok 983-1002 között

Mielőtt a táblázat alapján értékelném az átívelő tendenciáját ezeknek a hadjáratoknak, először pár kiválasztott év leírásán keresztül szeretném bemutatni a hadviselés mikéntjét.⁴⁵ Gyakran visszatérő frázis az első öt év eseményeire, hogy az egész területet tűzzel és mészárlással elpusztították, azonban ez a kifejezés mindinkább csak toposz jellegű.⁴⁶

Ámbár mindkét esetre vonatkozóan is találhatunk egy-egy ellenpéldát is a hildesheimi évkönyvben. A 990. évnél egy csatáról tesz említést, amely elmondása szerint a szászok elsöprő sikerével zárult az abodriták ellen. Sőt az évkönyv szerint legelőkelőbbek közül sokan meghaltak a csatában, avagy ez azt jelentené, hogy az abodrita törzsszövetség vezető rétege erősen megcsappant és meggyengült.⁴⁷ 991-től kezdődően pedig Brandenburg várának hosszú és kalandos ostromáról ad részletes beszámolót, amelynek központi figurája volt Kizo vitéz.⁴⁸ A vár három év folyamán többször váltott más-más kézre került, először ostrom, aztán átadás, végül árulás folyamán. Az ostromok nagyságrendjéről kevés információ áll rendelkezésünkre.

Eddig a kiinduló nagy szláv felkelés kivételével egy egyoldalú háborúskodás jeleit olvashatjuk, viszont 993-tól kezdődően már a szláv ellenválaszra is láthatunk utalásokat: megjelennek a

⁴⁵ A III. Ottót megelőző Ottoniánus hadviselésről részletesebben: *David S. Bachrach: Warfare in Tenth-Century Germany.* Woodbridge 2002.

⁴⁶ 985: „...qui totam terram illam incendiis et caedibus multis devastaverunt.” *Waitz G.: Annales Hildesheimenses.* (MGH). 24.

⁴⁷ 990: „Hoc anno Saxones Abotritos bis grandi irruptione vastabant; multi quoque illorum et penitus nominatissimi interempti sunt, alii in flumine necati.” *Waitz G.: Annales Hildesheimenses.* (MGH). 25.

⁴⁸ Kizo *miles* történetéről többet olvashatnak: *Warner D.: The Chronicon of Thietmar.*

szász kezdeményezésű hadjáratok mellett a szlávok által kezdeményezett portyák is.⁴⁹ Az elkövetkezendő években pedig újból olvashatunk hasonlóról, mint például 997-ben is, viszont mindig csak egy szász győzelem mellett számolnak be róla.

A 990-es évek harcai közül mégis a legkiemelkedőbb a 995. évi összecsapás. Különleges szerepét már csak nagyságrendje is meghatározza, mivel a szász nemesek csapatain túl, megjelent a lengyel és a cseh fejedelem, sőt az utóbbival rivális Slavník dinasztia seregei is. A hildesheimi évkönyv szerint az abodriták ellen vonult fel ez a koalíciós sereg, és a quedlinburgi évkönyv is csak annyival bővíti ki ezt az állítást, hogy utána a wlotabiakat is megtámadta, akiket nagy valószínűséggel a lutizi törzsszövetséggel azonosíthatunk. Viszont Jürgen Petersohn 2003-ban megjelent cikkében felteszi a kérdést, hogy III. Ottó miért akart volna megtámadni egy szomszédos, keresztény uralkodót, aki segédkezett a birodalmi egyházszervezet kiterjesztésében az elbai szlávok felett. Megállapítása szerint a Nakonid-házból származó obodrita hercegek támogatták Reinbert walbecki prépostot, akit 991-ben nevezett ki III. Ottó Oldenburg püspökének. Egy évvel később a halberstadti székesegyház alapításakor keletkezett iratokban ugyanez a személy már mecklenburgi püspökként köszön vissza, amely arra utalhat, hogy a Nakonid-ház központjaként szolgáló Mecklenburg lehetett a Reinherd kezében lévő püspökség tényleges központja. Ebből kiindulva logikátlan és kontraproduktív lenne egy Nakonid ellenes hadjárat, még annak tudatában is, hogy uralkodása kezdetén kitört polgárháborús helyzetben Cívakodó Henriket támogatta. Igaz, hogy a sereg először az abodriták területére vonult, de sokkal valószínűbb, hogy az ottani herceg politikai helyzetének megerősítése céljából, mintsem az ő eltávolítása érdekében. III. Ottó jelenlétét egy oklevél is igazolja, amelynek kiadási helyeként *Michelenburg* volt megjelölve.⁵⁰ Összességében az abodrita hercegek mindinkább szövetségesei lehettek III. Ottónak, akiket a közös lutizi probléma kovácsolt össze. A kimondatlan érdekszövetség a császár és az abodrita herceg között jól illett egy ennél nagyobb politikai koncepcióba, miszerint a keresztény szláv államok gyűrűjével képesek lennének a lutiziek lázadását elfojtani. Viszont a kérdés sikertelen kezelése miatt ez a koncepció hamar szertefoszlott, ámbár ennek újraértelmezését láthatjuk Gnieznóban az 1000. évben, ahol a birodalom „barátjának és szövetségésének” állítja be Vitéz Boleszlávot a császár.⁵¹

⁴⁹ 993: „Et eo anno Saxones tribus vicibus expeditionem paraverunt in Sclavos et nihil profecerunt; econtra Sclavi crebris latrociniiis Saxoniam fatigabant” *Waitz G.: Annales Hildesheimenses.* (MGH). 26.

⁵⁰ dMGH: DD O II. / DD O III. 583.

⁵¹ *Jürgen Petersohn: König Otto III. und die Slawen an Ostsee, Oder und Elbe um das Jahr 995. Mecklenburgzug - Slavníkidenmassaker – Meißenprivileg. Frühmittelalterliche Studien 37. (2003) 99-139.*

A grandiózus hadi vállalkozás után már csak egyetlen hadjátról adnak hírt az évkönyvek, pontosabban csak a quedlinburgi. Az előző évek bejegyzéseihez képest terjedelmes leírás szerint a szlávok betörésére válaszolva, III. Ottó seregével végigdúlta Stodorania területét. A császár hadjárata közben egy másik szláv sereg (a forrásban veletabiként említik őket, akiket szintúgy legnagyobb valószínűséggel a lutiziekkel lehet azonosítani) átkelt az Elbán és Nordgau környékén fosztogattak, azonban ennek kiteljesedését megakadályozták az övezet védelmére kivezényelt vesztfáliai seregek.⁵²

Végezetül a táblázat egészének értékelésénél észrevehetünk pár szembetűnő jelenséget. A legkézenfekvőbb a hadjáratok gyakori megismétlődése. Csak kizárólag ebből a tényből kiindulva két dologra következtethetünk. Az első, amelyikből kiindultam kutatásom elején, hogy ezek a hadi vállalkozások sikertelenek voltak és ezért volt szükség újabb és újabb próbálkozásra. De az évkönyvek feljegyzései nem erre világítanak rá, legtöbbször sikerre utaló szavakat olvashatunk. Viszont tudván, hogy a hadjáratok célja nem a területi visszafoglalás lehetett, hanem az adóbehajtás kikényszerítése, és ismervén ennek a rendszernek a törekénységét, evidens, hogy ezek a hadjáratok rendszeresen megismétlődtek.

Továbbá a táblázatban három helyen hézagot láthatunk a hadi vállalkozások között. Az első közvetlenül a nagy szláv felkelés után található, amelyet azzal magyarázhatunk, hogy III. Ottó öröklésénél kialakult polgárháborús helyzet elterelte a birodalom összes erejének a figyelmét a keleti határvég veszélyeitől.⁵³ A második 988-989 közötti időszak, amelyre az előző év bejegyzése adhat magyarázatot. A hildesheimi évkönyvben a *subdo* ige ragozott formáját olvashatjuk, amelyből arra következtethetünk, hogy hacsak rövid időre is de sikerült a császár hatalmát elismertetni a területek felett.⁵⁴ A harmadikra pedig a hosszabban tárgyalt 995. évi

Az idézett szövegrész Gallus Anonymus krónikájából származik: „et populi Romani amicum et socium appellavit” in János M. Bak–Urszula Borkowska–Giles Constable et alii.: *Gesta Principum Polonorum. The deeds of the princes of the Poles.* Budapest–New York 2003. 36.

⁵² 997 „Sclavi innata sibi perfidia tacti pacis fregerunt pactum terminosque Saxonicos latrociniis corroserunt furtivis. Quos contra commotus imperator Ztodoraniem, quam vulgo Heneldum vocant egregiam inter Sclavanicas terram, magno invasit exercitu, vicit, praedavit, victorque in Magdeburch, praecipuam Saxoniae urbem, gloriose subintravit. Interim autem, dum imperator augustus, tertius videlicet Otto, Hevaldum devastando percurrit, congregati Wlotali Berdango provinciam improvisi rapinis multis aggressi sunt et incendiis. Quod videntes Westfali, quos praefatus imperator in expeditionem pergens ad custodiendam reliquerat provinciam, celeriter Luticos fortiterque excipiunt ipsique, cum pauci essent, innumeram paganorum multitudinem tanta caede prosternunt tantumque ab iis praedam diripiunt, ut nec caedis illius nec praedae numerus ullo modo humano possit explicari sermone.” *Giese M.: Die Annales Quedlinburgenses* (MGH). 492-493.

⁵³ Civakodó Henrik trónköveteléséről részletesebben: *Gerd Althoff: Otto III.* Transl. Phyllis G. Jestice. State College 2003. 30-38.

⁵⁴ 987 „...unde illi compulsi, regis ditioni se subdunt...” *Waitz G.: Annales Hildesheimenses.* (MGH). 24.

koalíciós támadás után kerül sor, amely magyarázható a hadi események elsőpró sikerével, viszont itt nincs semmi, amivel ezt biztosan alátámaszthatnánk.

Legvégül 998-tól kezdődően a hadjáratok sorozata megszakad. Ennek egy lehetséges magyarázata, hogy III. Ottó személyes politikája megváltozott ekkor, amely a *renovatio imperii* elképzelésében nyilvánult meg. 997-ben székhelyét is áthelyezte Rómába, ahonnan lehetősége sem nyílt volna arra, hogy a keleti határ védelmét irányítsa, illetve a hadjáratokat vezesse.⁵⁵ Viszont ez nem jelenti azt, hogy személyes igényét feladta volna a régió felett, csak ez a birodalmi ambíciója szempontjával összevetve kisebb fontosságot élvezett Itáliával szemben.⁵⁶ Valamint Petersohn megközelítése is alátámasztja ezt, miszerint keleti külpolitikáját újragondolta a 995. évi hadjárat fényében.

A hadjáratokban részt vevő uralkodók

Kutatásom végén még egy rövid kitekintést tennék III. Ottó személyes jelenlétéről, valamint az őt segítő cseh és lengyel fejedelmek részvételéről. Az évkönyvek alapján összeállított táblázat segítségével szeretném ezt bemutatni, amelyekben a zöld szín jelenti, hogy részt vett, a piros szín pedig azt, hogy nem vett részt az adott uralkodó vagy országának serege a hadjáratokban.

Év	III. Ottó	Lengyel fejedelem	Cseh fejedelem
983			
984			
985			
986			
987			
988			
989			
990			
991			

⁵⁵ Eckhard Müller-Mertens: The Ottonians as kings and emperors. In: The New Cambridge Medieval History III. Ed. Timothy Reuter. Cambridge 2008. 257.

⁵⁶ A személyes igényének művészettörténeti megnyilvánulását láthatjuk III. Ottó zsoltáros könyvének kezdőoldalán található elhíresült ábrázoláson, amelyen *Roma*, *Gallia* és *Germania* után fejet hajt a dicsőséges császár előtt *Scлавinia* is. Ennek művészettörténeti jelentőségéről bővebben: Henry Mayr-Harting: Ottonian Book Illumination: an Historical Study. London 1999. 159-162.

992			
993			
994			
995			
996			
997			
998			
999			
1000			
1001			
1002			

Mint láthatjuk III. Ottót többször is említik személyesen az évkönyvek, viszont ez a kezdeti években még nem jelentette azt, hogy a csapatok élén ő állt. Figyelembe kell vennünk azt is, hogy kiskorúsága miatt, uralkodásának elején két régens vette át a birodalom kormányzását. Míg a személyes jelenlétet kétség nélkül feltételezhetjük a források alapján, a hadjáratok tényleges irányítása korábban Theophanu, később pedig Adelheid kezében volt, amelyet delegálhatott az örgrófoknak vagy bármilyen más megbízott katonai vezetőnek. A két régens szerepe a hadjáratokban jelenleg még tisztázatlan és további kutatást igényel, viszont Thietmar krónikája alapján Theophanunak nagyobb szerepe lehetett, mint azt elsőre gondolnánk. A negyedik könyv 11. fejezetétől 14. fejezetéig kiterjedő részlet elmeséli I. Mieszko lengyel fejedelem és II. Boleszláv közti háborút, amelyben a cseh fejedelem a liutizieket hívta segítségül, a lengyel fél pedig a Birodalomtól kért katonákat. A korabeli udvart jól ismerő szerző szerint, Theophanu bocsájtotta Mieszko szolgálatába azt a haderőt, amelyben ott volt Thietmar apja is. Ezen kívül érdekes lehet az is, hogy Theophanu a hadakozás kitörésekor Magdeburgban tartózkodott, amely utalhat arra is, hogy komolyan véve a keleti határ védelmét, közel tartózkodott a veszélyzónához, hogy minél hamarabb kézbe tudja venni a sereg irányítását.⁵⁷

A régens időszak végpontja a mai napig vitatott, viszont számunkra bizonyos, hogy a 995. évi hadjárat volt az első, amelyben Ottó már teljesen függetlenül vett részt.

⁵⁷ Warner D.: The Chronicon of Thietmar. 158-160.

Összesítve az eredményeket, azt láthatjuk, hogy Ottó viszonylag gyakran vett részt ezeken a hadi vállalkozásokon személyesen is, és a legtöbb esetben valamelyik keresztény, szláv szövetségesevel együtt. Azok az évek, amikor nem látjuk egyik uralkodónak sem a részvételét, azt is jelentheti, hogy az a szász nemesek egy magánakciója lehetett a király tudta vagy beleegyezése nélkül.

Magyarázatra szorul még, hogy a cseh és lengyel fejedelmek miért is vettek részt ezekben a támadásokban. Mieszko helyzete könnyebben megérthető, ugyanis fejedelemsége nyugatról határos volt a lázadást szító lutiziekkel, ezáltal ők is az állandósult fosztogatások zónájába kerülhettek. Emiatt érdekében állt részt venni ezeken a hadjáratokon, sőt 992-ben bekövetkezett halála után, fia Vitéz Boleszláv is folytatta ezt. Ezen túl a tény, hogy Mieszko III. Ottónak szövetségese volt, további bizonyíték az együttműködés szükségességére. A cseh fejedelem, II. Boleszláv esetében viszont nem ezt tapasztaljuk, csak két hadjáratban vett részt, azt is a későbbi időszakban. Ennek egyszerű magyarázata, hogy Boleszláv és Mieszko közötti rivalizálás és háborúskodás kizárta még annak lehetőségét is, hogy egymás mellett harcoljanak. De mint láthattuk Thietmarnak a 990. évi háborújukról való elbeszélését, a csehek ha nem is tényleges szövetségben voltak a lutiziekkel, de segítségüket tudták kérni a lengyelek ellen. Ellenben mint Petersohn cikkében is láthattuk 995-ben nekik is érdekük lehetett a lutizi kérdés mihamarabbi megoldása, ezért mint a császár alattvalója, kelletlenül, de részt vett a hadi eseményekben. Továbbá a cseh felségterület nem volt olyan mértékű veszélynek kitéve mint a lengyel területek. Az Elba és a cseh Érchegeység között megmaradt a Szorb Őrgrófság, amely hathatós és többszörös védelmet nyújtott volna egy potenciális elbai szláv betörés ellen.⁵⁸

Összefoglalás

Az elbai régió történetének historiográfiája az elmúlt század során többször is radikálisan megváltozott és jelenleg is egy újabb újraértelmezésen megy keresztül. A nacionalista ideológián alapuló elképzelés, miszerint az Ottók dinasztiájába tartozó uralkodóknak generációkon keresztül átívelő vágya volt, hogy keleti határukat kitolják az Elbán túlra és az elfoglalt területeket megtérítsék és beleolvassák a birodalmi keretrendszerbe, megdőlt. Ezt kutatásom eredményei is igazolják. A hildesheimi és quedlinburgi évkönyvek feljegyzései, kiváltképp azoknak megfogalmazása alátámasztják, hogy a hadjáratok célja mindinkább az adószedésre való jog kikényszerítése volt a szláv törzsek felett, mintsem azoknak elpusztítása.

⁵⁸ A Szorb Őrgrófságban megtalálható burgwardok térképe: *David S. Bachrach: Warfare in Tenth-Century Germany*. Woodbridge 2002. xiii.

A birodalmi egyházszervezet kiterjesztésével nem csak világi, hanem egyházi adót is tudtak követelni, a - régészeti adatok alapján kifejezetten fejlett kereskedelemmel, így jelentős vagyonnal rendelkező - régiótól. Viszont ennek a rendszernek a törékenysége, gyakran megismétlődő hadjáratokat követelt, amely érdekében állt a környék egyházi és világi főurainak is. Kiváltképp a szász nemesség mutatkozott a folyamatos hadviselésre leginkább hajlandónak, sőt – Thietmar krónikája szerint – ők voltak az elsők, akik reagáltak a 983. évi nagy szláv felkelésre. A későbbi hadjáratok is arról tanúskodnak, hogy gyakran vettek részt a király vezette hadjáratokban, de akár ők maguk magánportyákat is végrehajtottak a szlávok földjén. Míg regionális szinten a keleti politika kimagasló előnyt élvezett, a teljes Birodalmat nem mozgatta meg. A császárságon kívül azonban nagy segítségre lelt III. Ottó (és rajta keresztül a szász nemesség) a Lengyel Fejedelemség formájában. A közös veszélyre épülő szövetség Mieszko és Ottó között a közös hadviselésben nyilvánult meg, amely még így sem mutatkozott elegendőnek a lutizi kérdés megoldására. A Német-Római Császárság tartományaiból a szász hercegségén kívül III. Ottó nem vezetett csapatokat elbai portyáira, és az ő személyes jelenléte is inkább a szász nemesek akaratának kielégítésére szolgált. Természetesen láthatjuk nyomait III. Ottónak a keleti külpolitikára vonatkozó személyes terveinek is, de ennek sikertelenségét mutatja a 995 utáni újratervezés. Ha kitekintünk uralkodásának időkeretéből, szintűgy láthatjuk, hogy terve - miszerint a keresztény, szláv hatalmak összekovácsolásával izolálni tudja a lutizi törzsszövetséget, és közösen vissza tudja állítani a 983-at megelőző adófizetői állapotát – nem fogja foganatosítani az őt követő II. Henrik sem. Sőt ennek szöges ellentétét teszi, amikor 1003-ban szövetséget kötött a lutiziekkel a lengyel uralkodó Vitéz Boleszláv ellen

Historiográfia

Források latin nyelven:

Bernhard Schmeidler: *Magistri Adam Bremensis Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum* (Monumenta Germaniae Historica.) Hannover–Leipzig 1917.

Georg Waitz: *Annales Hildesheimenses* (Monumenta Germaniae Historica.) Hannover 1878.

János M. Bak–Urszula Borkowska–Giles Constable et alii.: *Gesta Principum Polonorum*. The deeds of the princes of the Poles. Budapest–New York 2003.

Martina Giese: *Die Annales Quedlinburgenses*. (Monumenta Germaniae Historica 72.) Hannover 2004.

Robert Holtzmann: *Thietmari Merseburgensis Chronicon* (Monumenta Germaniae Historica.) Berlin 1935.

Widukindi Res Gestae Saxonicae : Ex Recensione Waitzii. Szerk. Georg Heinrich Pertz. Hannover 1839

Források angol fordítása:

Adam of Bremen: *History of the archbishops of Hamburg-Bremen*. Ford. Francis J. Tschan. New York 1959.

Bethany Hope Allen: *The Annals of Hildesheim*. New Hampshire 2005.

David A. Warner: *Ottonian Germany. The Chronicon of Thietmar of Merseburg*. Manchester 2001.

Widukind of Corvey.: *Deeds of the Saxons*. Transl. Bernard S. Bachrach – David S. Bachrach. Washington D.C. 2014.

Szakirodalom:

Adam of Bremen's Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum. Origins, reception and significance. Ed. Grzegorz Bartusik – Radosław Biskup – Jakub Morawiec (Studies in medieval history and culture.) New York 2022.

Alexis Peter Vlasto: *The entry of the Slavs into Christendom. An introduction to the medieval history of the Slavs*. Cambridge 1970.

Benjamin Arnold: *Medieval Germany 500-1300: A Political Interpretation*. Toronto 1997.

Christian Lübke: *Adam of Bremen's View at the Polabian Slavs*. In: *Authorship, Worldview, and Identity in Medieval Europe*. Ed. Christian Raffensperger. New York 2022.

Christian Lübke: *Before Colonization: Christendom at the Slav Frontier and Pagan Resistance*. In: *The Germans and the East*. Ed. Charles Ingrao–Franz A. J. Szabo. West Lafayette 2008.

Christopher Stauter Halsted: *A Rebellion Invented by Thietmar of Merseburg*. H. é. n. [2020].

Christopher Stauter Halsted: How Saxon was the Saxon March in the Tenth Century?. H. n. [Charlottesville] 2017.

David S. Bachrach: Warfare in Tenth-Century Germany. Woodbridge 2002.

Gerd Althoff: Otto III. Transl. Phyllis G. Jestice. State College 2003.

Henry Mayr-Harting: Ottonian Book Illumination: an Historical Study. London 1999.

Jürgen Petersohn: König Otto III. und die Slawen an Ostsee, Oder und Elbe um das Jahr 995. Mecklenburgzug - Slawnikidenmassaker – Meißenprivileg. Frühmittelalterliche Studien 37. (2003) 99-139.

Polen und Deutschland vor 1000 Jahren. Hg. Michael Borgolte. Berlin 2002.

Pósán László: Németország a középkorban. Debrecen 2003.

The Encyclopedia of the Medieval Chronicle I-II. Ed. Graeme Dunphy–Cristian Bratu. Leiden 2010.

The New Cambridge Medieval History III. Ed. Timothy Reuter. Cambridge 2008.

Wolfgang Bröske: Untersuchungen zur Geschichte des Lutizenbundes, deutsch-wendische Beziehungen des 10.-12. Jahrhunderts. Münster 1955.